

կը շողիանայ, խառնալու համար դարձեալ շատ աւելի պաղ գօտիններու վրայ ուր ջուրը ձիւնի վիճակի մէջ կընդունուի :

Արդարեւ շատ դժուար է բացատրել այնպիսի երեւոյթներ որոնք երկրի վրայ երբեք գոյութիւն չունին :

Սակայն երբ նկատելու ըլլանք Հրատի մթնոլորտը, ջուրը, գրեթէ միշտ անպակաս Արեւին ճառագայթները, մէկ ընկեռնէ միւսը սուրացող հովերը եւ զանազան եղանակները, անոր եւ երկրիս մէջ անվիճելի նմանութիւն մը կը գտնենք :

Չկարծենք որ Հրատ անկենդան եւ ոգեւորութենէ զուրկ գունտ մըն է : Ընդհակառակը կեանքով առցումն աշխարհ մըն է ան, որուն բնակիչներուն ու մեր մէջ մեծ նմանութիւններ կան եւ որուն մէջ կան այնպիսի տեսարաններ որոնց հրապոյրը երկրացիներուս ծանօթ է :

Հրատ այն նոր աշխարհն է զոր չենք կարծեր թէ նոր Գօլժուպոս մը կարող ըլլայ դառնել, քայքայ հոն մարդկային ցեղ մը կապրի, կը խորհի մեզի պէս ընտելեան մեծ գաղտնիքներուն վրայ :

Հակառակ միւր բոլոր ջանքերուն՝ Հրատային խորհրդաւոր խնդիրը լուծելէ շատ հեռի կը գտնուինք տակաւին : Որքան ալ շահեկան եղած ըլլայ մեզի համար այս փոքր աշխարհը, պէտք է որ շատ զբաղինք անով, որովհետեւ հսկայ Լուսնթագն է որ կսպասէ մեզի :

Ֆլամարիոնի հետեւողութեամբ՝

ՀՐԱՍ

ՀԱՅ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահան իր «վարպետին» մեծ երաժշտապետ Վէնսան տ'Էնտիի՝ պատուակալ նախագահութեան ներքեւ, ու երաժշտաբան (musicographe) էօթէն ար Սօյնիէրի նախագահութեամբ, Պօտինիէրի թատրոնին մէջ անցեալ ամիս բանախօսութիւն մը կատարեց Հայ ժողովուրդին գեղարուեստական յատկութիւններուն ու մանաւանդ անոր երաժշտական դերին վրայ :

Նախագահը իր հայրենակիցներուն (քանի որ սրահը զբաւուած էր գրեթէ ամբողջութեամբ, Եւրոպացի երկսեռ բազմութենէ մը, եւ ուր հազիւ տասնեակ մը Հայեր^(*) հետաքրքրուած էին զալու . . .) ներկայացնելով մեր երիտասարդ ազգակիցը՝ կարգաց հետեւեալ նամակը .

(*) Օտարներուն մեր արուեստին նկատմամբ ցուցուցած փութկոտութեանը հանդէպ՝ մերիներուն ալ անտարբերութիւնը շատ յատկանշական է, արդարեւ . . . :

« Իմ սիրելի Փրօֆֆ-Գալֆանան ,

« Վերահաս ու դառն սուգիս պատճառաւ , խիստ շատ կը ցաւիմ որ անհնար է ինձ նախագահել , ըստ իմ խոստմանս , Ձեր Բանախօսութեանը . բայց կ'ուզեմ խնդրել Ձեր ներողամտութիւնը եւ ըսել Ձեզի թէ որքա՞ն լաւ կ'ընէք ծանօթացնելով՝ քանիւ եւ օրինակաւ՝ այս հայ արուեստը , որ գրեթէ ամբողջապէս անտեսուած է մեր արեւմտեան երկիրներուն մէջ :

« Թողլով նոյն իսկ այն չանկանութիւնը զոր այս գեղեցիկ մեղեղինները իւրոյ գալով պիտի ընծային ամէն ցեղաբանի եւ ամէն արուեստագէտի , Ձեր աշխատութեան մէջ կէտ մը կայ որ զիս շատ պրաւեց . ըսել կ'ուզեմ այն հանգիստութիւնը (analogie) որ զոյուցիւն ունի ձեր կրօնական հին սկզբնական մեներգներուն (monodies primitives) — որ թէպէտ ասիական միջավայրէն (ambiance) սերած — ու մեր կրօնական երգերուն միջեւ , նկատելով նոյնպէս այս վերջինները իրենց սկզբնական վիճակին մէջ :

« Այս կէտը ինձ համար ա՛յնքան եւս առաւել թանկագին է հաստատել , որ ան կուգայ վաւերացնել սկզբունք մը զոր ես կը պաշտեմ . այն է՝ կրօնական ծագումը ամբողջ արուեստներու : Հին Յունաստանն ունեցաւ իր կրօնքը , այն արուեստը որ ասկէ ծնաւ , չէր կրնար մերինն ըլլալ . մեր քրիստոնէական կրօնքը միայն կարող էր ծնունդ տալ այն արտայայտիչ (expressif) արուեստին որմէ կը բղխի մեր ամբողջ արդի երաժշտութիւնը :

« Ու կարելի է տեսնել որ՝ կերպերու (modes) ասիական միջավայրէն յառաջ եկած առաւելագոյն բաղմագանութեամբն՝ ձեր հայ երաժշտութիւնը կը ներկայացնէ միեւնոյն յատկանշանները ինչ որ մեր Գրիգորեան երգերը (Chants grégoriens) . վասն զի այս երկու երաժշտութիւնները սերած են միեւնոյն սկզբունքէն , այն է կրօնական Հաւատքը :

« Անցնելով ժողովրդական երգերու , կը տեսնենք որ , ինչպէս արդէն պէտք էր ըլլալ , ձեր Հայ դիւցազնական երգերուն ու մեր Ֆրանսական երգերուն — նոյն իսկ հնագոյններուն — միջեւ տարբերութիւնը բաւական զգալի կ'ըլլայ , եղերերգական շեշտի տեսակէտով մանաւանդ , ինչպէս կը մատնանշէք խիստ շատ իրաւամբ :

« Այս տարբերութիւնը շատ քնական է , քանի որ առաջին սկզբունքէն (աստուածային կամ քրիստոնէական սկզբունքէն) քիչ առ քիչ հեռանալով՝ երգերը կը ձգտին հնազնեակ ընտելանալ պատկերին ա՛յն երկիրներուն կամ ժողովուրդներուն որ զանոնք կը ծնին եւ , այսպէս , ա՛լ աւելի կը ցուցնեն իրենց ծննդավայրը :

« Յամենայն դէպս , կ'ուզեմ , իմ սիրելի Փրօֆֆ-Գալֆանան , շնորհաւորել զՁեզ քերթօրէն՝ ձեր երկրին արուեստին վրայ Ձեր կատարած ուսումնարկութեանը մասին , ու Ձեզի ուղղել յաշտութեան մաղթանք-

ներովս հանդերձ՝ իմ յարգանայս եւ իմ բարեկամութեանս հաւաստիքը :

« ՎԷՆՍԱՆ Տ'ԷՆՏԻ »

Այս նամակը , որ մեր հայրենակցին աշխատութեանը տեսակ մը յառաջաբանը կը կազմէ , բուն ծափահարութեամբ ողջունուեցաւ , որմէ յետոյ Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահան սկսաւ իր բանախօսութիւնը :

Ընդհանրապէս օտարներուն մեզ նկատմամբ արտայայտած գնահատումին անկեղծութիւնը — մանաւանդ երբ ան կ'ստանայ ձեռնհասութեան նկարագիր մը — իրաւունք կուտայ մեզ յիշել հոս բարիգեան երաժշտական թերթերու համակրալից ընդունելութիւնը սոյն բանախօսութեան նկատմամբ :

Ահաւասիկ՝ նախ՝ ինչ որ կը գրէ այս մասին Revue Musicale (1 Յուլիս 1904) երաժշտական ամսաթերթը .

« . . . Այս ուսումնասիրութիւնը պարտի , արդարեւ , չահաքըրքեւ ամէն երաժիշտները . վասն զի խնդիրը վերականգնանացնելու վրայ է նախնական արուեստ մը՝ որ եւ հետեւաբար բացարձակօրէն անկեղծ է . մերիչէն շատ տարբեր է ան , եւ սակայն լի երաղներով եւ ըղձանքով (aspirations) , որ խիստ մօտիկ են մեզի : Շատ պարզ , արուեստականութենէ զերծ փոքրիկ նախադասութիւններով , բայց նաեւ համոզումի եռանդով մը ու տպաւորիչ ճշգրտութեամբ մը Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահան կը ցուցնէ այս արուեստին կարեւորութիւնը արեւելեան քաղաքակրթութեան մէջ : Հայերը ասիական հողին վրայ եղած են ճիշդ այնպէս ինչպէս Յոյները յԵւրոպայ , — յաղթական պարտածներ՝ որ , արուեստներու գանձը պահպանելով , յաղթողները կը հարկադրեն իրենց դպրոցին մէջ ուսանելու : Ու եթէ ճարարագիտութիւնն ու միւս կերպընկալ (plastique) արուեստները չկարողացան զարգանալ Տաճկի նման ժողովուրդի մը արիւնքանութեան ներքեւ , Երաժշտութիւնը եղաւ հոս՝ ինչպէս այլուր՝ հարստահարեալներուն միտքարանքը , եւ իբրեւ անմարմնեղէն տաճարն անոնց՝ որոնց տունները կը քանդէին . . . : Այնպէս որ Հայ ժողովուրդին հին երգերուն — նոյն իսկ ուրախութեան երգերուն — այս ծանրալուր եւ ինքնամփոփ հանգամանքը՝ կեանքի խստիւ խոչտանգուած հոգիները մեզի կը պատմէ : Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահան մեզի ծանօթացուց ասոնցմէ շատ մը հատուածներ , փոխառեալ Շառալանի հին հաւաքածոյէն , ինչպէս նաեւ կրօնական ու ժողովրդական ուրիշ հաւաքածոյներէ : Գրեթէ ամէնքն ալ խիստ գեղեցիկ են . մասնաւորապէս Մնուղի սա հին երգը՝ « Անդիլլուրն էակից » , կոմ իրիկուն սա երգը՝ « Լոյս զուարթ » , եւ կամ սա՝ « Ուստի բուրելով խնկոց անուշահոտութիւն » որուն երաժշտական կազմութիւնը շատ կը նմանի մեր Գրիգորեան երգերուն : Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահան նուազեց նաեւ տաճկերէն ռուսերով քանի մը երգեր , բացառելու համար թէ « տաճկական » ըսուած երաժշտութիւնը հայ երաժշտութեանն ածանցուած է : Է՛ն վերջը նուա-

գեց « Օրօր » մը որուն հեղինակը ինքն իսկ է, եւ որ կը ցուցնէ ա՛յն օգուտը զոր արդի երաժիշտները կրնան քաղել հայ արուեստին հին աւանդութիւններէն : Ունկնդիրները՝ հրապուրուած՝ վերստին խնդրեցին « Օրօր »ը :

« Լ. Լ. »

Բաց աստի, Յունիս 15ի Le Courier Musicalը, Յունիս 30ի Le Monde Musicalը, Յունիս 18ի Pariser Zeitungը գովեստով ու համակրանքով յիշատակեցին Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահանի բանախօսութիւնը : Նմանապէս Revue du Bienի Յուլիսի թիւը երկար յօդուած մը նուիրած է մեր հայրենակցին աշխատութեանը վրայ, եւ տպած անոր կենդանագիրը, քանի մը կենսագրական ծանօթութիւններով. հրատարակած է նաեւ « Կոռնկ »ը, Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահանէ սրբագրուած ու ներդաշնակուած :

Իսկ Le Figaro կարեւոր ու ծանօթ օրաթերթին Յուլիս 16ի շաբաթ օրուան թիւը՝ իր « Երաժշտական էջ »ին վրայ տպած է Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահանի սրբագրած ու ներդաշնակած երգերէն մէկ ուրիշը՝ « Արաքսի արտասուքը », որուն կ'ընկերանայ խմբագրական ներբողական մը՝ Վէնսան տ'էնտիի երիտասարդ ու տաղանդաւոր աշակերտին վրայ :

Կը մաղթենք 'ի բոլոր սրտէ որ Պր. Փրօֆֆ-Գալֆահան բաղդն ու նենայ գտնելու մեր հայրենակիցներուն բարոյական ու նիւթական քաջակերութիւնը, յառաջ տանելու համար իր այս խիստ շահեկան եւ ազգօգուտ ձեռնարկը :

ԱՍՈՂԻԿ Դ.

